

De illusie van de aanvaarding

In 2006 leerde Al Gore de wereld de ongemakkelijke waarheid over klimaatverandering kennen. De oorzaken, gevolgen en redenen om over te gaan tot actie waren nochtans al lang bekend. Toch hadden we nood aan een charismatische spreker die ons met schokkende beelden en cijfers een deel van het licht kon laten zien. Gore had terecht erkend dat de kennis en ideeën in universitaire ivoren torens onvoldoende zouden zijn om de wereld de juiste richting in te sturen. Iedereen moest het geloof laten varen dat de aarde het zonder bijkomende actie ook wel zou redden.

Gore's queeste zat vol uitdagingen vermits mensen van nature goedgelovige wezens zijn. We koesteren illusies omdat ze het leven draaglijk en bevattelijk maken. De drang naar irrealiteit en irrationaliteit klampt ons van jonge leeftijd aan – later word ik profvoetballer, dokter of ruimtevaarder – maar laten we slechts moeizaam varen – dit overspel blijft ons geheim en die tweeënzeventig maagden zie ik wel zitten. De waarheid kan soms hard zijn, al ligt ze voor het grijpen. Profvoetballer ben ik nooit geworden, onschadelijk overspel blijft slechts een fantasie en, ik weet het zeker, die tweeënzeventig maagden zitten niet op mij te wachten. Toch moet de waarheid, hoe evident ze ook mag zijn, nu en dan krachtig vertolkt worden zodat we terug van onze wolk kunnen afdalen om het rechte pad te bewandelen.

Ik laat hier de klimaatcrisis voor wat ze is, en focus me op een andere ongemakkelijke waarheid: armoede en ongelijkheid in de wereld. Dit essay wordt geschreven op mijn persoonlijke laptop, in een van de nieuwe treinen van de NMBS die, zoals ongeveer altijd op deze lijn, op tijd het station verlaten heeft. Ik draag een tenue met een nieuwwaarde die overeenkomt met een gemiddeld Bulgaars of Roemeens netto maandloon.¹ Onderweg naar het werk haal ik straks nog even een koffietje bij die hippe koffiebar om de hoek. Kortom, het klopt. Ik leid een welvarend leven. Ondanks dat ik me voorlopig nog tevreden moet stellen met een plaatsje in de top 30% van rijkste wereldburgers gemeten naar vermogen, zien mijn vooruitzichten er rooskleurig uit.² Als jonge tweeverdieners in het onderwijs zijn mijn partner en ik, met een gemiddeld Belgisch loon, reeds bij 's werelds 3,6% rijksten qua inkomen.³ Tot de club van de befaamde 1% zullen we nooit toetreden, maar binnen afzienbare tijd zal het

¹ Statistics Belgium, 'Belgische lonen behoren tot de hoogste in Europa', http://statbel.fgov.be/nl/binaries/Lonen_NL_A5_tcm325-239244.pdf (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

² 'Helft alle rijkdom in handen van 1 procent', in De Standaard (14/10/2015), http://www.standaard.be/cnt/dmf20151014_01918645 (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).

³ <https://www.givingwhatwecan.org/> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

leuk vertoeven zijn bij de 10% rijkste wereldburgers naar inkomen *en* vermogen. Mijn bevoorrechte positie wordt daarenboven verstevigd door te leven in een goed gestructureerd land – tenzij je trein langs Brussel passeert – met een onderwijssysteem dat haar beloften grotendeels nakomt, winkelketens die ons voor een prikje producten van over de hele wereld aanbieden en een markt- en overheidssysteem dat mijn talenten en capaciteiten blijkbaar voldoende waardevol acht om me de mogelijkheid te bieden een lening af te betalen en een jaarlijkse reis te maken.

Klinkt dit alles erg herkenbaar? Dat hoeft niet te verbazen. U, beste lezer, zit hoogstwaarschijnlijk in hetzelfde benijdenswaardige schuitje. Wellicht hebt u zoals 91% van uw landgenoten een job, of geniet u van een welverdiend pensioen na een lange carrière. De kans is tevens bijzonder groot dat u midden of hooggeschoold bent, dat u voor uw kledingaankopen naar de Nieuwstraat of de Meir trekt en dat ook u een ‘flat white’ van een ‘caffè latte’ kan onderscheiden in de betere speciaalzaak. Daarnaast zijn er verhoogde terreurdreiging en een fietstocht langs de Antwerpse Turnhoutsebaan zowat de meest levensbedreigende situaties die u en ik het hoofd moeten bieden.

Het contrast met de minstbedeelde wereldburgers is bijzonder groot. De cijfers zijn alom gekend, maar ik vuur er graag enkele nog eens Al Gore-gewijs op u af. Volgens gegevens van het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties moeten wereldwijd 1,2 miljard mensen rondkomen met minder dan een euro per dag, leven nog eens 300 miljoen extra personen in extreme armoede en lopen 800 miljoen mensen het risico die 1,5 miljard mensen te verwoegen in de club der extreem armen.⁴ De Wereldgezondheidsorganisatie leert ons dan weer dat een relatief eenvoudig vermijdbare ziekte als malaria nog steeds vele dodelijke slachtoffers maakt, voornamelijk onder Afrikaanse baby's, peuters en kleuters: meer dan een half miljoen per jaar, of een per minuut.⁵ Er zijn op dit moment 40 gewapende conflicten.⁶ 40 plaatsen met dreigingsniveau 10, waar onschuldige burgers een reëel risico lopen getroffen te worden door een conflict waar ze zich liefst van distantiëren. Dat distantiëren wordt erg concreet gemaakt door de bijna 20 miljoen oorlogsvluchtelingen wereldwijd.⁷ Nog een cijfer om het af te leren

⁴ Human Development Report 2014, <http://hdr.undp.org/en/2014-report>.

⁵ World Malaria Report 2014, http://www.who.int/malaria/publications/world_malaria_report_2014/report/en/.

⁶ Canvas, ‘Brandende conflicten in de wereld’, <http://www.canvas.be/vranckx-actua/brandende-conflicten-in-de-wereld> (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).

⁷ Nrc, ‘Dit is wat je moet weten om de vluchtelingencrisis te begrijpen’, <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/09/14/dit-is-wat-je-moet-weten-om-de-vluchtelingencrisis-te-begrijpen> (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).

– eentje dat in een lijstje als deze niet mag ontbreken: de 85 rijkste mensen op aarde bezitten evenveel als de 3,5 miljard armsten.⁸

Helaas faalt de over het algemeen relativerende gedachte dat we “met cijfers alles kunnen bewijzen” bij het aanschouwen van bovenstaande gegevens. Ondanks de evoluties waar positivo’s als de Zweedse professor Hans Rosling terecht op wijzen, blijft de wereld waarin we leven ziek. Ongelijkheid en armoede zijn alomtegenwoordig. Mensen wiens grootste zorg bestaat uit de keuze tussen Ver-wegland en Erg-ver-wegland als reisbestemming voor komende zomer contrasteren met mensen die moeten kiezen tussen ver-wegschool en erg-ver-wegschool voor hun kinderen. Mensen waarbij de problemen met de gezondheidszorg eindigen daar waar de kleefzegels achterin de schuif worden teruggevonden contrasteren met die grote meerderheid waarvoor gezondheidszorg altijd een utopie zal blijven. Mensen die helmen kopen voor de gevaren van de skipiste contrasteren met mensen die hopen dat helmen ooit sterk genoeg zullen zijn om oorlogswapens onschadelijk te maken.

Ondanks dat de wereld duidelijke symptomen vertoont van een ernstige ziekte, ben ik geen dokter en heeft dit essay niet de pretentie een medicijn voor te schrijven. Wel wil ik de lezer wijzen op een gevaarlijke uitloper van de ziekte, een waanbeeld waar velen onder ons zich halsstarrig aan vastklampen: de illusie van de aanvaarding. Deze illusie doet ons geloven dat we de bestaande ongelijkheid en armoede in de wereld zowel moeten als mogen aanvaarden. Enerzijds injecteert ze de idee dat ongelijkheid en armoede onvermijdelijk zijn, dat ze er altijd zijn geweest en altijd zullen zijn, en dat we ons bijgevolg niet al te druk moeten maken. Anderzijds doet de illusie van de aanvaarding ons geloven dat de bestaande ongelijkheid en armoede aanvaardbaar zijn en dat wij gerechtvaardigd zijn ze in stand te houden. Het is een aangename illusie, omdat ze ervoor zorgt dat we ons niet permanent het hoofd moeten breken over het lot van anderen, dat we ons leven kunnen leiden zoals we zelf willen en dat we niet steeds kritisch moeten reflecteren over dagdagelijkse handelingen die we als “normaal” bestempelen. Maar het is een illusie die we, mijns inziens, hardhandig moeten bestrijden. Ze draagt namelijk het gevaar in zich dat de groep van 1,5 miljard extreem armen niet zal slinken, dat malariaslachtoffers onverminderd de statistieken zullen blijven voeden en dat huidige oorlogsvluchtelingen nooit meer naar huis kunnen terugkeren. Ze draagt, met andere

⁸ Regionaal informatiecentrum van de Verenigde Naties, ‘Wereldwijd leven bijna 22 miljard mensen in armoede’, <http://www.unric.org/nl/nieuwsoverzicht/26718-wereldwijd-leven-bijna-22-miljard-mensen-in-armoede> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

woorden, het gevaar in zich dat de onrechtvaardigheid blijft bestaan. Enkel het doorprikken van de illusie van de aanvaarding kan een opening creëren voor toekomstige oplossingen.

Dat deze illusie sluimert in onze samenleving, uit zich op verschillende manieren. Zo shoppen we massaal in winkels die onderaan bengelen in elke duurzaamheidsranking. We halen sportkleding van Quechua, zijn fier op dat ene setje van Victoria's Secret en vinden die jeans van Diesel helemaal "de max". We zijn trots op de Belgische chocolade van Leonidas en doen boodschappen bij Spar, Lidl of Aldi. Toch hebben al deze merken, en nog vele met hen, een gemeenschappelijk kenmerk: Rank a Brand, een website dat merken beoordeelt op basis van hun inzet voor duurzame en eerlijke handel, geeft ze allemaal de slechtst mogelijke score en het eensluidende advies "don't buy".⁹ De illusie van de aanvaarding zorgt ervoor dat we ons koopgedrag slechts zelden in vraag stellen. Meer zelfs, wanneer we toch met de onrechtvaardigheid in het productieproces van ons laatst gekochte T-shirt worden geconfronteerd, verschuilen we ons achter de drempels die bewust consumeren met zich meebrengt. Eerlijke consumptie vereist geïnformeerde burgers die, in bepaalde gevallen, bereid zijn wat extra te betalen. Het vraagt natuurlijk wel wat inzet om informatie in te winnen over de sociale praktijken van een winkel en haar toeleveranciers. Het is ook niet eenvoudig om een goedkoper exemplaar te laten liggen en bewust een duurdere doch eerlijkere versie te kopen. Maar het is enkel de illusie van de aanvaarding die deze argumenten ook maar enige geloofwaardigheid biedt. Wanneer we ons bewust zijn van de vermijdbare onrechtvaardigheid die sweatshops en andere oneerlijke handelspraktijken genereren, verdwijnt de kracht van de aangehaalde tegenargumenten als sneeuw voor de zon.

Een tweede vorm waarin de illusie van de aanvaarding tot uiting komt, is de ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid waarmee het huidige Belgische welvaartsniveau en sociale zekerheidsstelsel verdedigd worden tegenover "externe gevaren". We zijn allen terecht fier op het feit dat we bescherming bieden voor mensen die de pech hebben hun job te verliezen of zwaar ziek te worden. De herverdeling via de gezondheidszorg, werkloosheidsuitkeringen en pensioenen komt tegemoet aan onze morele plicht om iedereen een menswaardig leven te garanderen. Toch lijkt het erop dat de bescherming van de rechten van onze landgenoten te vaak mist spuit over onze plichten ten aanzien van niet-landgenoten. Aan rechterzijde is te horen dat België "niet het OCMW van de wereld" kan zijn¹⁰ en dat we "de Schengengrenzen

⁹ <http://rankabrand.org/> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

¹⁰ Tom Van Grieken (Vlaams Belang) in VTM Nieuws (18/10/2015), <http://nieuws.vtm.be/politiek/162986-wij-zijn-niet-het-ocmw-van-de-wereld>.

moeten sluiten”¹¹ om onze welvaart te beschermen. Maar wat als we ons eigen OCMW enkel kunnen beschermen door zij die de pech hadden niet aan deze kant van de aardbol geboren te zijn, basisgoederen zoals voedsel en onderdak te ontzeggen? Wat als de bescherming van onze sociale zekerheid ertoe leidt dat we mensen terugsturen naar daar waar landbouwactiviteiten, doktersbezoeken en schoolgaande jongeren nagenoeg onbestaande zijn? Wat als het bewaken van onze welvaart zelfs een excuus wordt om het federale budget voor ontwikkelingssamenwerking te doen dalen? Tijdens de vorige legislatuur daalde het budget voor ontwikkelingssamenwerking van 0,64% tot 0,45% van het bruto nationaal inkomen.¹² We blijven zo een stuk onder de wettelijk vastgelegde minimumgrens van 0,7%. De discussie over cijfers na de komma is echter wat gemorrel in de marge. De Verenigde Naties berekenden dat een globale stijging naar 2% voldoende is om alle wereldburgers toegang te geven tot een elementaire sociale zekerheid.¹³ Die 2% is dus het absolute minimum dat als streefcijfer moet dienen voor elk ontwikkeld land. Dat ontwikkelingssamenwerking in onze federale regering een onbelangrijk departement is dat al te vaak als pasmunt dient bij de verdeling van ministerportefeuilles en dat we als bevolking van die 2% geen prioriteit maken, toont de kracht van de illusie van de aanvaarding.

Er zijn minstens drie erg goede morele redenen om de illusie van de aanvaarding te bestrijden en bijgevolg op te roepen tot een ‘copernicaanse revolutie’ in ons individuele en collectieve handelen ten aanzien van minderbedeelden. Ten eerste heeft iedereen een humanitaire plicht om mensen in nood te helpen. De Australische filosoof Peter Singer toont deze plicht sterk aan met een gedachte-experiment.¹⁴ Stel dat je tijdens je zondagse wandeling in het park een kind ziet verdrinken in een vijver. Je zou het kind kunnen redden van de verdrinkingsdood, maar daarvoor moet je wel in de vijver springen en je nieuwe dure wandelschoenen ruïneren. Heb je de plicht om je wandelschoenen op te offeren voor het leven van het kind? Natuurlijk! Zelfs indien je je hele wandeloutfit zou moeten opofferen, zou het verwerpelijk zijn om het kind te negeren en gewoon verder te wandelen. Maar als we inderdaad de plicht hebben om kinderen en andere onschuldigen te redden, zelfs indien we daarvoor een zekere kost moeten betalen, dan reiken de consequenties ongetwijfeld verder dan onze zondagse wandeling.

¹¹ Bart De Wever (N-VA) in De Standaard, (06/12/2015) ‘De Wever: Duidelijk signaal voor Europa’, http://www.standaard.be/cnt/dmf20151206_02007516.

¹² Deze daling deed zich, meer bepaald, voor tussen 2010 en 2013. Bron: MO, <http://www.mo.be/analyse/ontwikkelingssamenwerking-budget-smelt-impact-blijft-uit> (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).

¹³ Regionaal informatiecentrum van de Verenigde Naties, ‘Wereldwijd leven bijna 22 miljard mensen in armoede’, <http://www.unric.org/nl/nieuwsoverzicht/26718-wereldwijd-leven-bijna-22-miljard-mensen-in-armoede> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

¹⁴ Singer, Peter (1972) ‘Famine, Affluence, and Morality’, *Philosophy and Public Affairs*, 1, 3, p. 229-243.

Oorlogsvluchtelingen, malariaslachtoffers en de extreem armen, bijvoorbeeld, lopen net zoals het kind het gevaar te ‘verdrinken’. Natuurlijk is het onaanvaardbaar om, conform de illusie van de aanvaarding, onze ogen hiervoor te sluiten en gewoon verder te wandelen op onze tocht door het leven. Deze humanitaire plicht lijkt ook verder te reiken dan Singers gedachte-experiment op het eerste zicht laat uitschijnen. Zo blijkt dat indien mijn partner en ik 10% van ons erg gemiddeld Belgisch inkomen zouden geven aan goede doelen, we nog steeds tot de 4,4% rijksten der aarde zouden behoren en ons gezamenlijk inkomen nog steeds 20 keer hoger zou liggen dan het wereldwijde gemiddelde.¹⁵ De meest effectieve doelen zouden met deze kleine persoonlijke opoffering ziektes kunnen bestrijden, onderwijs kunnen voorzien of kunnen ijveren voor betere werkomstandigheden in ontwikkelingslanden.

Een tweede reden om tegen de illusie van de aanvaarding in te gaan, en dus te wijzen op onze plicht om ongelijkheid en armoede in de wereld te bestrijden, is de eenvoudige gedachte dat geen mens geboren wordt met een speciale claim over de natuurlijke rijkdom van de aarde. Niemand heeft recht op een groter stuk grond of toegang tot meer natuurlijke hulpbronnen dan anderen. Alle mensen hebben een gelijk recht op de natuurlijke rijkdom en iedereen behoort bijgevolg ook haar stukje van de taart te krijgen. Deze eenvoudige redenering, die gebaseerd is op de gelijkwaardigheid van alle mensen, heeft enkele concrete implicaties. Het toont duidelijk waarom zij die het meest profiteren van de opbrengsten van een rijke bodem via, bijvoorbeeld, landbouw, de ontginning van olie en gas of de exploitatie van zeldzame mineralen als koper, tin en kobalt – te vinden in al onze ICT-apparaten – moeten herverdelen naar zij die in onze huidige wereld geen toegang hebben tot voedsel, water en andere basisvoorzieningen. Het vraagt, met andere woorden, een grote herverdeling van zij die zichzelf veel natuurlijke hulpbronnen toe-eigenen voor productie of consumptie naar zij die uitermate weinig te produceren en te consumeren hebben. Aangezien Belgen gemiddeld de vijfde grootste voetafdruk ter wereld hebben, mag u, beste lezer, zich best aangesproken voelen door mijn herverdelingspleidooi.¹⁶ Een andere implicatie is dat we weinig in te brengen hebben tegenover zij die ons land binnenkomen omwille van klimatologische omstandigheden in hun thuisland. Klimaatvluchtelingen, bijvoorbeeld, zijn bij uitstek mensen die op zoek gaan naar een groter stukje van de taart, die streven naar bescherming tegen natuurrampen en die in het land van herkomst onvoldoende toegang hebben tot de natuurlijke

¹⁵ <https://www.givingwhatwecan.org/> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

¹⁶ ‘Ecologische voetafdruk België vijfde ter wereld’, in De Standaard (30/09/2014), http://www.standaard.be/cnt/dmf20140930_01295161 (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

rijkdom die op aarde te vinden is. Als we hen zouden terugsturen naar waar ze vandaan komen, eigenen we onszelf een groter stuk van de taart toe dan ons toekomt.

De derde en tevens belangrijkste reden die ik hier aanhaal om de illusie van de aanvaarding te bestrijden, is het onmetelijke belang die de factor ‘geluk’ speelt in het leven. Wie we zijn en wat we bereiken hangt voor het overgrote deel af van puur geluk en brute pech. De natuurlijke loterij bepaalt onder meer of je geboren wordt met veel of weinig talenten, een mooi of minder mooi voorkomen, en of dat je gehandicapt of ‘gezond’ bent. Ze beïnvloedt ook de mate waarin je vatbaar bent voor het ontwikkelen van, bijvoorbeeld, leerstoornissen, afwijkend gedrag, verslavingen en allerhande al dan niet levensbedreigende ziektes. De sociale loterij bepaalt dan weer of je geboren wordt in een hecht, warm en stimulerend gezin of in een gezin waar geweld, strijd en onderdrukking hoogtij vieren. Ze bepaalt de school die je bezoekt, de vrienden waarmee je opgroeit, het netwerk dat al dan niet deuren opent en kansen aanbiedt. Belangrijker in de context van globale rechtvaardigheid is dat de sociale loterij ervoor zorgt in welk land je geboren wordt, het politieke, economische en sociale systeem dat er geldt en de minderheid- of meerderheidsgroep waarin je terecht komt. Zoals reeds mocht blijken uit het begin van dit essay heb ik, wellicht net zoals u – doch realiseer ik me dat dit zelfs in welvarend België niet voor iedereen geldt – het winnende lot gewonnen. Zware mentale of fysieke mankementen zijn niet mijn deel, mijn uiterlijke verschijning past in de categorie ‘normaal’ en ernstige verslavingen of ziektes heb ik nog niet ontwikkeld. Verder biedt België een, in vergelijkend perspectief, ideale omgeving om te wonen en leven. Zo lijkt de democratie er nog niet geheel uitgehold en is het land vanuit geografisch en historisch perspectief ver verwijderd van oorlog. Iedereen heeft er, onafhankelijk van levensbeschouwing, huidskleur, geslacht, leeftijd of seksuele geaardheid, enkele fundamentele mensenrechten waaraan slechts erg moeilijk geraakt kan worden. De sociale welvaartstaat biedt daarnaast een sociaaleconomisch systeem waarin individuele en collectieve welvaart wordt gecombineerd met een vorm van sociale bescherming.

Het merkwaardige aan de zaak is dat u en ik aan dit alles geen enkele verdienste hebben. We hadden net zo goed geboren kunnen worden in heel verschillende omstandigheden, met een andere natuurlijke constellatie of een minder aangename sociale omgeving. Als we de enorme rol van ‘geluk’ kunnen erkennen en inzien dat het overgrote deel van de oorzaken voor onze sociaaleconomische positie niets te maken heeft met persoonlijke verantwoordelijkheid of verdienste, is het vanzelfsprekend dat we een grote plicht hebben om zij die minder geluk hebben te ondersteunen. We hadden namelijk evengoed zelf die homoseksuele landbouwer uit

Eritrea, die door oorlog bedreigde christen uit Syrië of die Peruaanse klimaatvluchteling kunnen zijn.

De globale onrechtvaardigheden die we “armoede” en “ongelijkheid” noemen, worden te vaak aanvaard. Ze worden beschouwd als een natuurlijk gegeven, als de “normale gang van zaken” en, bovendien, als onvermijdbaar. Nog erger wordt het wanneer mensen deze gedachtegang gaan koppelen aan een vorm van onverschilligheid. “Ik ben toch niet verantwoordelijk voor het lot van al die mensen die het minder goed hebben” en, concreter, “we zijn toch niet het OCMW van de wereld”, hoor je dan. Deze redeneringen lopen spaak als men de morele argumenten ter harte neemt die ik in dit essay heb uiteengezet. Ten eerste hebben we een humanitaire plicht om mensen uit de nood te helpen, ten tweede behoort de natuurlijke rijkdom op aarde iedereen in gelijke mate toe en ten derde is het in grote mate te danken aan puur geluk dat u en ik een bepaalde sociaaleconomische positie hebben bereikt waarin we onszelf kunnen verblijden met het schrijven en lezen van essays. Dit essay roept niet op tot concrete actie en stelt geen plan van aanpak voor. Wel roept het op onze houding ten aanzien van globale onrechtvaardigheid te wijzigen. Het hoopt bij te dragen tot een bewustwording van onze plichten ten aanzien van minderbedeelde wereldburgers. Het startpunt van redeneringen en argumenten met betrekking tot armoede moet veranderen. In plaats van te wijzen op de verantwoordelijkheden van anderen en het beschermen van onze individuele welvaart door ogen en grenzen te sluiten, moet het besef groeien dat op de schouders van ons allen, individueel en collectief, een enorme plicht rust om tegemoet te komen aan de verzuchtingen van zij die geen rechtvaardig stuk van de taart kregen. Als dit lukt, is de illusie van de aanvaarding doorprikt.

Pietro